

Més enllà de la línia: Portbou i la Jonquera, una dinàmica antagònica

En color, la Jonquera, i en blanc i negre, Portbou. Aquests dos pobles, units per la legitimitat que els atorga el fet de ser fronterers, porten una dinàmica oposada, antagònica, i formen un trencaclosques visual.

Text i fotos > **MARCELO CABALLERO**, periodista i fotògraf

Recordo exultant com vaig conèixer l'obra de Walter Benjamin a l'escola de periodisme a l'Argentina en els anys vuitanta del segle passat. Quan encara no existia Internet i els llibres calia llegir-los per conèixer una mica més el món cognitiu. O, com a mínim, hi estaves obligat per requeriment d'un bon professor o per a un examen final. Soc un agraït d'aquesta «obligació» universitària.

També recordo que a la solapa d'una obra mestra d'aquest gran pensador alemany, *L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica*, en sobresortia la biografia, amb la clàssica foto del rostre (que ara és a la Viquipèdia). I al final de l'escaridada nota, s'assenyalava que va morir l'any 1940 en un petit poble fronterer català (mai no s'han pogut aclarir completament les circumstàncies de la mort del gran pensador: és un enigma sense resoldre). I el nom

d'aquest poblet, en aquella època, no em deia res, perquè encara no vivia a Catalunya. No obstant això, la manera com va morir em va fer pensar en els efectes col·laterals de moltes de les tristes històries de la Segona Guerra Mundial. I això sí que em deia molt.

Amb tota aquesta càrrega emotiva, un dia vaig conèixer Portbou. I he de reconèixer que em va impactar profundament. I no sols perquè allí finés Benjamin, sinó per tota la petjada de l'esplendorós passat ferroviari que va fer famós el poble. Sense anar més

lluny, en els anys setanta del segle passat descendien a l'espectacular estació local uns tres mil passatgers diaris. Així i tot, res de tot això es percep avui a les seves andanes.

Actualment, aquest poble català de tot just uns mil cinc-cents habitants em transmet, a través dels carrers i les cases, una sensació molt gran de desassossec, d'abandó i de pèrdua, com si les agulles del rellotge s'haguessin parat per sempre en el temps, en algun moment del passat. Un lloc oblidat de la rica història recent, un indret de límit.

A través dels carrers i les cases, Portbou transmet una sensació molt gran de desassossec, d'abandó i de pèrdua, com si les agulles del rellotge s'haguessin parat per sempre en el temps

El misteri d'una fotogràfica oblidada

Des que vaig saber de l'existència de Henny Gurland i del seu fill Joseph (que van fugir a través dels Pirineus, per l'anomenada ruta Líster, cap a Portbou juntament amb Benjamin i un grapat de persones més), em vaig posar a buscar algun rastre d'ella per Internet i no en vaig trobar res o, més ben dit, gairebé res. Sabia que era fotogràfica, però la meua cerca va resultar infructuosa i desoladora. No hi ha entrades ni homenatges a la seva persona en cap llengua de la Viquipèdia. Ni tampoc se'n troben gaires imatges. Com si la història se l'hagués empassat. I per descomptat, res de res de la seva producció fotogràfica.

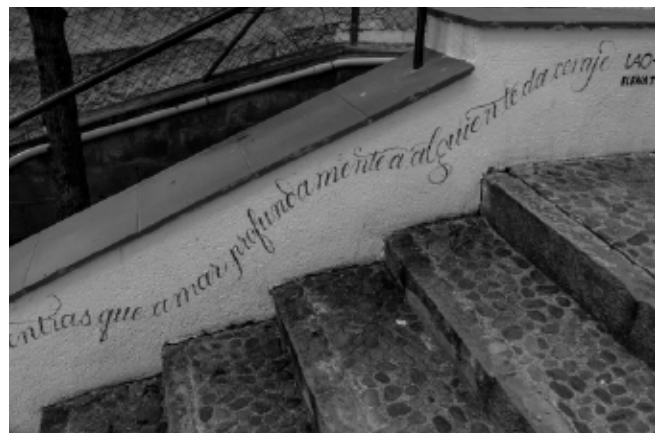
Podria semblar que els nazis haguessin fet desaparèixer sistemàticament qualsevol rastre del treball i de la vida d'aquesta jueva alemanya,

que durant aquella convulsa dècada es va implicar fortament en política i va treballar com a fotogràfica en el diari socialdemòcrata *Vorwärts*, el periòdic oficial del Partit Socialdemòcrata d'Alemanya (SPD). Segons alguns testimonis de l'època, hi va desenvolupar una tasca pionera en la introducció de la fotografia en blanc i negre sense cap mena de retocs ni manipulació. Ni rastre d'aquestes imatges. Potser no va ser una fotogràfica documental reconeguda, però ella estava orgullosa del seu ofici, i així es presentava arreu.

No obstant això, a Gurland se la recorda tangencialment per haver estat amb dos dels pensadors més grans del segle xx: Walter Benjamin i Erich Fromm. Una vegada més, dos grans homes eclipsen la figura d'una dona, i la seva feina i les seves possibles aportacions s'esvaeixen.

Amb Benjamin, Gurland va viure una història que la va marcar de per vida. La fotogràfica, com he comentat al principi de l'article, va ser una de les acompanyants de Benjamin en la perillosa fugida de l'assetjament nazi a través dels Pirineus. I també va ser testimoni directe de la mort de l'alemany en un petit hotel de Portbou.

Per les circumstàncies del desconcertant episodi, les autoritats franquistes van permetre que Gurland entrés en aquella Espanya dictatorial, i que finalment s'embarqués cap a Portugal en un vaixell comercial amb destinació als Estats Units. «[...]» Mentrestant, em vaig quedar a la gendarmeria amb un certificat mèdic, i el cap semblava molt impressionat per la malaltia de Benjamin. Així, les quatre dones vam obtenir el visat (per cert, que va caldre pagar, i bé). Jo el vaig

rebre l'endemà. Vaig haver de lliurar tots els papers i els diners de Benjamin al jutge, i li vaig pregar que ho remetés tot al consolat americà de Barcelona, on la senyora Birmann havia telefonat. Li he comprat una tomba per a cinc anys, etc. No puc descriure't la situació amb més exactitud. El tràngol era tal que, després d'haver-la llegit, vaig haver de destruir la carta dirigida a Adorn i a mi. Es tractava de cinc línies en les quals afirmava que ell, Benjamin, ja no podia més, que no veia cap sortida i que esperava que li ho expliqués a Adorn, així com al seu fill», narra Gurland en una carta que va escriure l'11 d'octubre de 1940 i que recentment va sortir a llum, quan es va publicar l'any 2007 a *Walter Benjamin. Historia de una amistad*, de Gershom Scholem.

L'altre home important en la vida de Gurland va ser Erich Fromm. L'Alemanya s'hi va casar l'any 1944 i van viure junts fins que la fotògrafa es va morir, el 1952. Encara se'n sap alguna cosa més: l'Arxiu Fromm conserva les cartes que va enviar a la psicoanalista Izette de Forest durant el seu exili americà i el treball biogràfic *The Story of My Mother: Henny (Meyer) Gurland, 1900-1952*, escrita pel seu fill. A mi em costa creure que malgrat la seva condició de testimoni de primera mà de dos grans pensadors del segle,

Els exilis provocats per la Guerra Civil a Espanya i a Catalunya són l'únic punt en comú entre aquests dos pobles fronterers: el passat com a memòria activa

no hagi deixat gairebé rastres visuals ni escrits. Però el que em queda clar és que per a Benjamin i Fromm ella va ser molt important. I això és tot un afalac a la seva història.

La petita Andorra té diverses cares

Tot canvia a pocs quilòmetres de la nostàlgica Portbou.

Allí, en un altre poble fronterer català, tot s'observa amb una dinàmica diferent. Cal tenir en compte, això sí, que aquestes línies es van escriure abans que esclatés la pandèmia de la COVID-19. La Jonquera constitueix la

principal porta d'entrada de mercaderies per terra d'Espanya i un poderós reclam d'oferta laboral que atreu milers de treballadors de la zona a buscar-se la vida en florents cadenes de supermercats, botigues de roba, de begudes alcohòliques, gasolineres, restaurants i grans centres comercials. No obstant això, els efectes col·laterals són significatius: destrucció del petit comerç, augment desorbitat de la delinqüència i prostitució a gran escala.

A la Jonquera tot és grandiloqüent, exagerat, per a bé o per a mal. L'expansió econòmica en els últims deu anys ha estat desmesurada. I aquest poble fronterer de no més de quatre mil habitants s'ha convertit en alguna cosa així com una petita Andorra, en un lloc més privilegiat (pels impostos especials) que el país pirinenc. I els avantatges econòmics es noten. És un poderós esquer per als vuit mil camions que apareixen diàriament al

poble. A més, cada any s'hi despatxen més de dos-cents milions de litres de combustible. I també atreu milers de francesos que travessen diàriament la frontera per comprar-hi licor, tabac, roba, embotits i perfums atrets pels preus, que són fins a un 20 % més baixos que al seu país.

A la Jonquera tot és desmesurat i decadent i, enmig de tot això, l'existència paradigmàtica del Museu Memorial de l'Exili (MUME) constitueix un espai per a la memòria, la història i la reflexió crítica

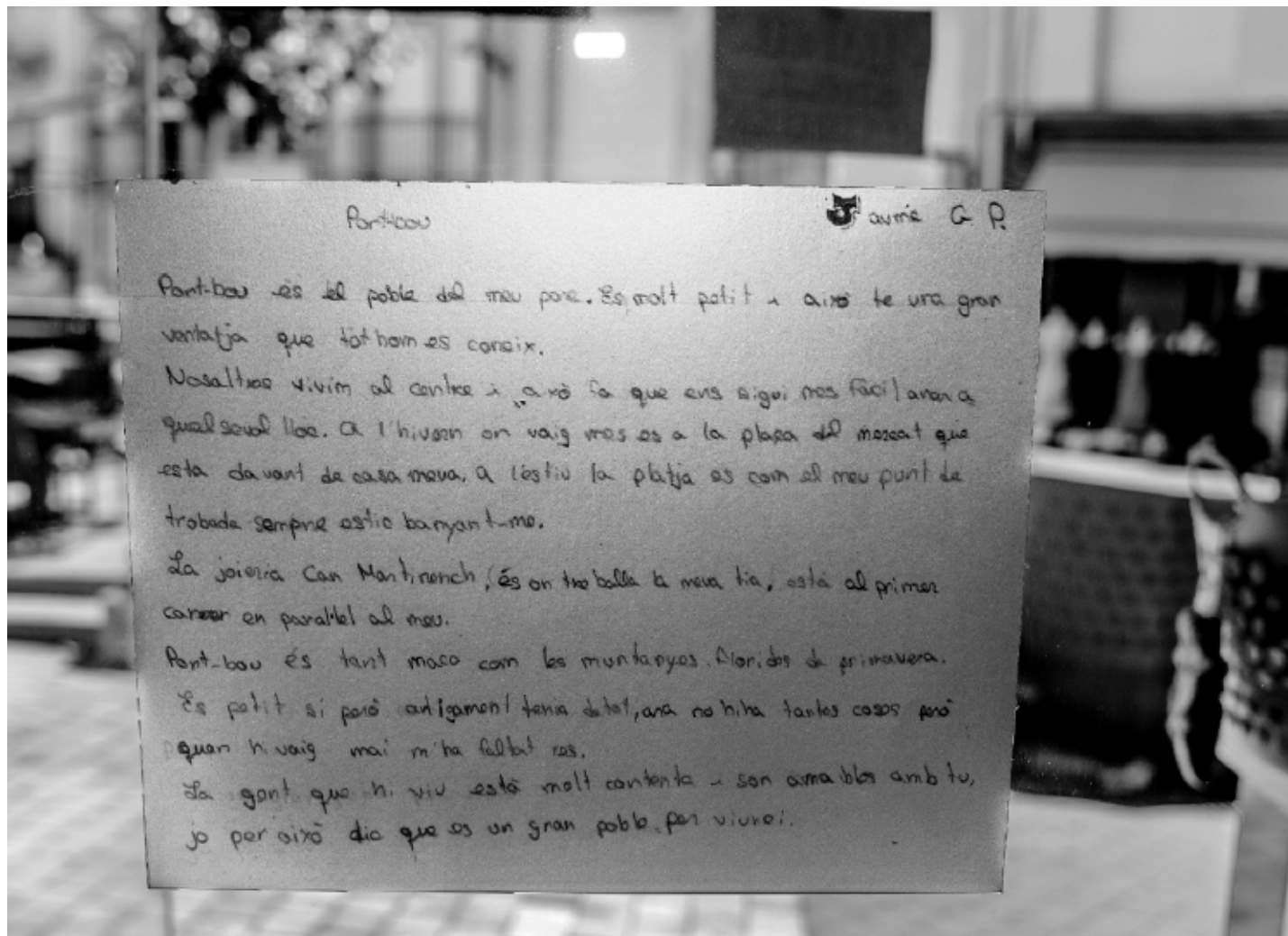
Però les conseqüències col·laterals de tanta grandiloqüència econòmica no són gens bones. La petita Andorra també és coneguda com el «Far West

de les falsificacions». Tant, que els Estats Units la van incloure en el mercat borsari com un punt negre mundial.

I no sols de les falsificacions es viu a la Jonquera: també és el supermercat del sexe a Europa. I, al llarg dels anys, ha deixat innumbrables episodis propis d'una novel·la negra. I aquesta fosca

història, que és de mai acabar, es continua escrivint, impune a tot: a la policia, a les lleis, als controls, als veïns de tota la vida. En un acte reflex, si se cerca «la Jonquera» a Google, una de les primeres entrades que apareixen és la del Club Paradise, el macroprostíbul per

excel·lència d'àmbit europeu, que té més de cent habitacions i centenars de prostitutes a ple rendiment entre el personal. Tot desmesurat i deca-

Pontbau

Àuria G.R.

Pontbau és del poble del meu pare. És molt petit i això té una gran
ventaja que tot hom es coneix.

Nosaltres vivim al centre i això fa que ens sigui més fàcil anar a
qualsevol lloc. A l'hivern on vaig més es a la plaça del mossat que
esta davant de casa meua, a l'estiu la platja es com el meu punt de
trobada sempre estic banyant-me.

La joieria Can Montfrench, és on treballa la meua tia, esta al primer
carrer en paral·lel al mar.

Pontbau és tant moca com les muntanyes. Al·lor, des de primavera.

Es petit si però antigament tenia de tot, ara no hi ha tantes coses però
quan hi vaig mai m'ha faltat res.

La gent que hi viu esta molt contenta i son amables amb tu,
jo per això dic que es un gran poble per viure!

dent, i enmig de tot això, l'existència paradigmàtica del Museu Memorial de l'Exili (MUME) constitueix un espai per a la memòria, la història i la reflexió crítica. Un centre d'interpretació que recorda els exilis provocats per la Guerra Civil a Espanya i a Cata-

lunya. I és allí on trobo l'únic punt en comú entre aquests dos pobles fronterers catalans: el passat com a memòria activa.

En un breu assaig inclòs a *La revolució interior*, Lev Tolstoi es pregunta per a què serveix recordar el passat i

importunar-hi la gent. El novel·lista rus conclou que els horrors del passat, tan evidents avui en la seva absurda i monstruosa crueltat per a nosaltres, perviuen en el present amb formes i noms nous, no menys absurds, no menys monstruosos. Com afirmava

Susan Sontag: «Cal permetre que les imatges atroces ens persegueixin, perquè ens diuen: això és el que els éssers humans s'atreveixen a fer, convençuts que és just».

El germen d'un projecte

Després d'una dècada de viure a Figueres i d'haver anat incrementant al llarg de tots aquests anys les visites fotogràfiques als dos pobles, emportat per la curiositat de les seves peculiars històries, aviat em vaig adonar que allí hi havia el germen d'un projecte fotogràfic, que vaig titular «Més enllà de la línia».

El projecte es presenta en díptics: en color (La Jonquera) i en blanc i negre (Portbou). I així, a poc a poc, va anar prenent forma aquest trencaclosques visual que són aquests dos pobles catalans units per la legitimitat que els atorga el fet de ser fronterers, però que porten una dinàmica oposada, antagònica. I on el terme *frontera* es converteix en una «línia mòbil» en la qual les identitats no estan establertes per a sempre, i el concepte s'obre a préstecs culturals continus. En el cas de la Jonquera, tot això es nota més que a Portbou, que, més que préstecs, el que té són absències culturals.

«Que la història sigui contínua o discontinua; això és, que contingui o no en el seu interior algun tipus de fronteres, és quelcom que no es pot determinar en si mateix o per si sol, sinó que depèn al seu torn d'una qüestió anterior, a saber, la de si la història és feta únicament d'esdeveniments repetibles o, per contra, si hi tenen cabuda esdeveniments irrepetibles. És clar que només acceptant en algun grau la irrepetibilitat es pot pensar en l'existència de salts en la història» comenta, a tall d'epíleg, el filòsof i polític espanyol Manuel Cruz a *Las fronteras del tiempo*.